

МІЖНАРОДНЕ ПУБЛІЧНЕ ПРАВО

Олександр Базов,

кандидат юридичних наук,

докторант кафедри міжнародного права

Інституту міжнародних відносин

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

<https://doi.org/10.37374/2019-35-06>

УДК 341. 171: 341.24

Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду

Ефективна діяльність міжнародного співтовариства у сфері протидії міжнародної злочинності потребує ґрунтовного дослідження інституційно-правової системи міжнародного кримінального правосуддя, важливим елементом якої виступає Міжнародний кримінальний суд (далі також – Суд чи МКС), який набрав чинності з 1 липня 2002 року після його ратифікації більш ніж шістдесятьма державами.

Заснування та діяльність Міжнародного кримінального суду як незалежного та діючого на постійній основі міжнародного судового органу стало суттєвим поштовхом для розвитку міжнародного кримінального права, остаточного формування системи міжнародного кримінального правосуддя, яка покликана забезпечувати міжнародний правопорядок та здійснювати ефективну боротьбу із міжнародною злочинністю.

Як відомо, заснування Міжнародного кримінального суду відбулося

відповідно до багатостороннього міжнародного договору - Римського статуту Міжнародного кримінального суду (англ. Rome Statute of the International Criminal Court), який було прийнято 17 липня 1998 року на Дипломатичній конференції повноважних представників держав-учасниць під егідою Організації Об'єднаних Націй. Держави-учасники цього Статуту погодилися на заснування Суду з метою “протидії найтяжчим злочинам, які загрожують миру, безпеці і благополуччю” та з метою створення необхідних гарантій для “здійснення міжнародного правосуддя”. На універсальний характер Римського статуту МКС вказують статистичні дані – станом на жовтень 2019 року його підписано 155 та ратифіковано 122 державами. Україна підписала Статут у 2000 році, але до цього часу його не ратифікувала, хоча цього вимагає Угода про асоціацію з Європейським Союзом. І для можливості такої ратифікації, як відомо, створені всі необхідні умови, які по-

лягають у тому, що були внесені відповідні зміни до Конституції України та які набули чинності з 30 червня 2019 року. Проте, наша держава прийняла рішення скористатись особливим міжнародно-правовим механізмом початку провадження у Суді щодо держави, яка не є учасником Римського статуту (пункт 3 статті 12 Статуту), а саме – Верховна Рада України прийняла та направила до Суду дві Заяви про визнання юрисдикції МКС щодо конкретних ситуацій. Перша така Заява України про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду стосувалася щодо можливого вчинення злочинів проти людяності під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Друга Заява Верховної Ради України полягала у визнанні юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо можливого вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів на всій території України з 20 лютого 2014 року по теперішній час.

Характерною особливістю утворення Міжнародного кримінального суду стало те, що заснування Суду державами-учасниками відбулося за ініціативою та за активної участі ООН. Зокрема, з самого початку активно ініціювала заснування постійно діючого міжнародного суду Генеральна асамблея ООН; саме відповідно до ряду її резолюцій Комісією міжнародного права ООН було розроблено проект міжнародного договору у формі Статуту цього Суду. Саме Генеральна асамблея ООН скликала Дипломатичну конференцію в Римі у 1998 році з метою утворення Суду. Важливим положенням Римського Статуту є те, що Суд пов'язаний з системою Організації Об'єднаних Націй, тобто визначено, що він є важливим елементом відповідної системи ООН. Хоча також і зазначається, що Суд, являючись незалежним судовим органом, буде взаємовідносини з ООН на договірних засадах та за активної участі Асамблеї держав-учасниць та Голови Суду. Знаход-

ження Суду в системі ООН обумовлено також і тим, що однією з підстав здійснення ним юрисдикції відносно злочинів, визначених у статті 5 Римського статуту, є рішення Ради Безпеки ООН, яка діє відповідно до положень глави VII Статуту ООН (пункт “в” статті 13 Римського статуту) [1].

Маючи юрисдикцію відносно самих серйозних злочинів, що викликають стурбованість усієї міжнародної спільноти, а саме – злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії, Міжнародний кримінальний суд може здійснювати свої функції і повноваження на території будь-якої держави-учасниці, а також, відповідно до спеціальної угоди, на території будь-якої іншої держави, яка не є учасницею Римського статуту. Аналіз положень статті 13 Римського статуту засвідчує, що ця стаття не тільки визначає обставини, за яких Міжнародний кримінальний суд розпочинає діяльність по здійсненню правосуддя, але і виокремлює ситуацію, при якій можливе застосування юрисдикції Суду як відносно держав-учасниць, так і відносно держав, які ще не стали учасниками Статуту. При цьому, крім передачі Міжнародному кримінальному суду відповідної ситуації Радою Безпеки ООН, у Суду відсутня універсальна юрисдикція відносно міжнародних злочинів, що не означає, на наше переконання, отримання за певних умов такої юрисдикції в майбутньому.

З урахуванням наведеного, питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду мають важливе значення для подальшого розвитку доктрини міжнародного права, оскільки Суд має особливості як з точки зору механізму його заснування та статусу незалежної та діючої на постійній основі міжнародної судової установи, яка на основі принципу компліментарності доповнює національні органи кримінальної юстиції, так і його міжнародно-правової правосуб'єктності.

Питання міжнародно-правової правосуб'єктності набули практичного значення з початку діяльності Суду, оскільки, як зазначалося вище, з 1 липня 2002 року набув чинності Римський статут Міжнародного кримінального суду та було розпочато процесуальну діяльність принципово нової міжнародної судової установи, аналогів якої у світі не існувало.

Особливості Міжнародного кримінального суду як суб'єкта міжнародного права (як і інших суб'єктів міжнародного права) визначається нормами міжнародного права, що встановлюють його утворення, юридичну природу та обсяг його правосуб'єктності. Питання міжнародної правосуб'єктності Суду визначено у засновницькому акті щодо його утворення - Римському статуті Міжнародного кримінального суду, а також, зокрема, можуть додатково бути вирішені у відповідних міжнародних угодах з ООН та спеціальних угодах з будь-якою державою, яка не є учасницею Римського статуту та на території якої після укладення такої спеціальної угоди МКС може здійснювати свою діяльність.

У Римському статуті Міжнародного кримінального суду проголошується, що "Суд володіє міжнародною правосуб'єктністю. Він також володіє такою правоздатністю, котра може бути необхідною для здійснення його функцій" (пункт 1 статті 4 Статуту) [1]. Також визначення міжнародної правосуб'єктності Суду визначено у міжнародному договорі, який є частиною національного законодавства України, а саме в Угоді про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10 вересня 2002 року, до якої Україна приєдналась відповідно до Закону України № 254-V від 18 жовтня 2006 року, та яка набрала чинності для України 19 листопада 2006 року. У статті 2 "Правосуб'єктність і правовий статус Суду" цієї Угоди зазначається, що "Суд має міжнародну правосуб'єктність і таку правоздатність, яка може бути необхідною

для здійснення його функцій та досягнення його цілей" [2].

Оскільки як у Римському статуті МКС, так і в Угоді про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду, не визначено форми міжнародної правосуб'єктності Суду, виникають питання щодо такої форми, що, в свою чергу, створює передумови для наукової дискусії з окремих питань правового статусу МКС. Зокрема, розглядаючи питання правосуб'єктності МКС виникає питання, чи являється така його правосуб'єктність, яка закріплена в Римському статуті, правосуб'єктністю міжнародної організації або ж це певна нова для міжнародного права форма правосуб'єктності.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що в теорії міжнародного права серед дослідників не існує єдності у цьому питанні. Зокрема, одні дослідники вважають, що Міжнародний кримінальний суд є міжнародною організацією [3].

Інші вчені-міжнародники заперечують приналежність МКС до міжнародних організацій. Обґрунтовуючи свою позицію, вони вказують на особливості побудови інституційної моделі Міжнародного кримінального суду, зокрема, звертають увагу на особливості правового статусу Асамблеї держав-учасниць Римського статуту [4]. Необхідно відмітити також і особливу позицію окремих вчених, які вважають, що Міжнародний кримінальний суд є міжнародною організацією зі змішаною природою [5].

Вважаємо, що кожен з зазначених наукових поглядів заслуговує на увагу. Але, при цьому, слід наголосити на тому, що міжнародна правосуб'єктність – це властивість суб'єкта міжнародного права, яка визнана і визначена нормами міжнародного права, що складається з таких її елементів, як міжнародна правоздатність, міжнародна дієздатність та міжнародна деліктоздатність.

Правосуб'єктність міжнародної організації має договірну основу та

обмежена договірними рамками. У Проекті статей про відповідальність міжнародних організацій, розроблених комісією міжнародного права, під міжнародною організацією розуміють організацію, створену на основі міжнародного договору, учасниками якого є держави [6]. При цьому, міжнародні організації можуть мати певні відмінності та особливості. У Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 року “Про відшкодування збитку, понесеного на службі ООН” з цього приводу зазначалося, що “суб’єкти права тієї чи іншої правової системи не є обов’язково ідентичними, оскільки йдеться про їхню природу або обсяг їхніх прав” [7]. Звичайно, що у випадках, коли компетенція міжнародної організації визначена неоднозначно, виникають складності при встановленні її юрисдикційних меж. Для вирішення цієї проблеми в наукових колах існують погляди щодо вирішення такої проблеми. Зокрема, в таких випадках об’єм компетенції пропонується визначати або шляхом тлумачення окремих положень засновницьких документів (статуту) міжнародної організації (це так звана гадана компетенція), або виходячи із загальних цілей, зафіксованих в її статуті (так звана іманентна компетенція). Прибічники концепції іманентної компетенції (наприклад, норвезький юрист Ф. Сейерстед) та гаданої компетенції (наприклад, юрист із Великобританії Д. Боует) виходять з того, що будь-яка міжнародна організація може вчиняти будь-які дії, які необхідні для досягнення її цілей, незалежно від конкретних положень установчого акту або інших міжнародних домовленостей, або в силу іманентних, внутрішньо характерних міжнародній організації властивостей, або на основі гаданої компетенції, котра може бути розумно отримана виходячи із цілей та завдань організації. Зрозуміло, що шляхом запровадження таких концепцій міжнародна організація отримує необхідну гнучкість в вирішенні ста-

тутніх цілей та функцій, не вдаючись до процедури внесення змін та доповнень до статутних документів. Проте таке тлумачення повинно відповідати договірній природі сучасних міжнародних організацій. Оскільки міжнародне кримінальне право відрізняється чіткою конкретністю, не сумісною з розширеним тлумаченням права, розширення юрисдикційних повноважень міжнародної судової інституції потребує, на наше переконання, внесення змін та доповнень до відповідних засновницьких міжнародно-правових актів.

Аналіз відповідних норм міжнародного права засвідчує, що Міжнародний кримінальний суд має багато ознак, які притаманні міжнародним організаціям. Так, зазначаючи про приналежність Міжнародного кримінального суду до міжнародних організацій, ми вбачаємо наявність у нього ознак, які притаманні даним похідним суб’єктам міжнародного права. Зокрема, його утворення та діяльність здійснено відповідно до норм міжнародного права – в силу міждержавної угоди (засновницького акту) – Римського статуту. Суд є органом держав-учасниць цього Статуту та покликаний доповнювати існуючі національні судово-правові системи. Для Суду є характерним наявність внутрішнього права. Також МКС здійснює статутну діяльність на постійній основі та приймає участь у міжнародних відносинах від власного імені. При цьому, як і інші похідні суб’єкти міжнародного права, він здійснює свої повноваження відповідно до меж своєї компетенції, визначеної статутними документами. Оскільки Міжнародний кримінальний суд був заснований державами-учасниками, його юрисдикційна компетенція обмежується рядом чинників, сформульованих державами-засновниками даного судового органу в положеннях Римського статуту [1].

Проте, заслуговують на увагу і відмінні від міжнародних організацій риси Міжнародного кримінального

суду. Зокрема, особливості правового статусу Асамблеї держав-учасниць Римського статуту засвідчують, що зазначена Асамблея не є елементом внутрішньої структури Суду, хоча і виконує важливі функції законодавчого органу, а також органу нагляду за адміністративною діяльністю МКС, не втручаючись в здійснення Судом правосуддя. Саме до повноважень цієї Асамблеї віднесено прийняття рекомендацій Підготовчої комісії, в тому числі зміни та доповнення до Елементів злочинів та Правил процедури та доказування. Такі повноваження має також Оглядова Конференція. Дана обставина вказує на відмінності організаційної структури Міжнародного кримінального суду у порівнянні з організаційною структурою інших міжнародних організацій, де органи, які забезпечують представництво всіх держав-учасниць, правомочні розглядати будь-які питання діяльності даних організацій.

Отже, Міжнародний кримінальний суд наділений двоїстою правовою природою, яка полягає в синергії елементів традиційної міжнародної організації та незалежної міжнародної судової інституції. Правовий статус міжнародної організації забезпечує Суду відповідну незалежність, а статус незалежного міжнародного суду дозволяє здійснювати правосуддя, керуючись нормами та основними принципами як міжнародного права, так і національного кримінального права більшості країн-учасниць. Вважаємо, що така інституційна модель забезпечує незалежність та ефективність діяльності МКС при здійсненні правосуддя, гарантування

дотримання законних процесуальних прав усіх учасників судового процесу.

Проте, у подальшому, з метою підвищення ефективності та якості діяльності Суду у питаннях протидії міжнародної злочинності існує необхідність наділення його універсальною юрисдикцією. Основними вимогами для цього мають стати визнання правосуб'єктності МКС *erga omnes* всіма державами-учасницями, внесення до Римського Статуту відповідних змін та доповнень, які передбачатимуть універсальну юрисдикцію Міжнародного кримінального суду відносно міжнародних злочинів в якості норми міжнародного кримінального права.

Міжнародна правосуб'єктність МКС дозволяє у випадку делегування йому відповідних повноважень державами-учасницями Римського статуту та виконання ряду інших умов самостійно здійснювати вказану юрисдикцію в повному об'ємі.

Правосуб'єктність Міжнародного кримінального суду є наслідком визнання його суб'єктом міжнародного права в багатосторонньому міжнародному договорі - Римському статуті Міжнародного кримінального суду та інших міжнародно-правових актах.

З огляду на необхідність удосконалення міжнародно-правової основи діяльності міжнародних організацій питання правосуб'єктності Міжнародного кримінального суду залишаються актуальними в контексті його практичної діяльності та потребують подальшого наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. *Права людини: збірник міжнародних договорів*: Т. 1. Ч. 2. Універсальні договори. Док. ST/HR/1/Rev.6. Vol. I. Part 2. Нью-Йорк – Женева, 2002.
2. Про ратифікацію Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10 вересня 2002 року : Закон України від 18 жовтня 2006 року № 254-V. *Відомості Верховної Ради України* . 2006. № 50. ст. 499.

3. Див.: Матта А., Нузбан Ю. Международный уголовный суд: учеб. пособ. / Под ред. В. Л. Толстых. М.: Международные отношения, 2014. С. 434. Аналогічної позиції дотримується С.А.Грицаев (Див.:Грицаев Г. А. Теоретические аспекты правосудия по Римскому статуту Международного уголовного суда: Автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. М., 2005. – С.5.
4. *Право международных организаций: учебник*/Под ред. И. П. Блищенко, А.Х. Абашидзе. М.: РУДН, 2013. С. 533.
5. Див. Капустин А. Я. Правовой статус Международного уголовного суда. *Российский ежегодник международного права*. Спец. выпуск. СПб.: СКФ «Россия-Нева», 2003. С. 17-26
6. *Документ* ООН A/RES/ 60/147 (21March 2006).
7. *Про відшкодування збитку, понесеного на службі ООН* : Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН від 11 квітня 1949 року.

Базов О. В. Питання міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду

Стаття присвячена окремим питанням міжнародно-правового статусу Міжнародного кримінального суду. Проаналізовано доктрину визначення Міжнародного кримінального суду як суб'єкта міжнародного права. Досліджено основні наукові погляди щодо міжнародно-правового статусу Суду. Приділено увагу питанням взаємодії Міжнародного кримінального суду та національних судово-правових систем, зокрема України.

Ключові слова: міжнародне правосуддя, суб'єкт міжнародного права, міжнародний кримінальний суд, міжнародно-правовий статус.

Базов А. В. Вопросы международно-правового статуса Международного уголовного суда

Статья посвящена отдельным вопросам международно-правового статуса Международного уголовного суда. Проанализированы доктрина определения Международного уголовного суда как субъекта международного права. Исследованы основные научные взгляды относительно международно-правового статуса Суда. Уделено внимание вопросам взаимодействия Международного уголовного суда и национальных судебно-правовых систем, в частности Украины.

Ключевые слова: международное правосудие, субъект международного права, международный уголовный суд, международно-правовой статус.

Bazov O. Issues of the international legal status of the International Criminal Court

The article is devoted to certain issues of the international legal status of the International Criminal Court. Analyzed the doctrine of the definition of the International Criminal Court as subject of international law. The basic scientific views on the international legal status of the Court are investigated. Attention is paid to the interaction of the Court and national judicial systems, Ukraine in particular.

The International Criminal Court is endowed with a dual legal nature, which lies in the synergy of elements of a traditional international organization and an independent international judicial institution. The legal status of an international organization provides the Court with the necessary independence, and the status of an independent international court allows the administration of justice, guided by the rules and

fundamental principles of both international law and national criminal law in most of the participating countries. Such an institutional model ensures the independence and effectiveness of the ICC in the administration of justice, and guarantees that the legal process of all participants in the trial is respected.

However, in order to increase the efficiency and quality of the Court's activities in combating international crime, there is a need to give it universal jurisdiction. The basic requirements should be the recognition of the legal personality of the ICC erga omnes by all States parties, the introduction of appropriate amendments to the Rome Statute, which will provide universal jurisdiction of the International Criminal Court for international crimes as a rule of international criminal law.

The international legal personality of the ICC allows, in the event of the delegation of the relevant powers to the States Parties to the Rome Statute and the fulfillment of several other conditions, to exercise the said jurisdiction in full.

The legal personality of the International Criminal Court is a consequence of its recognition as a subject of international law in a multilateral international treaty - the Rome Statute of the International Criminal Court and other international legal acts.

Because of the need to improve the international legal framework of the activities of international organizations, the issues of the legal nature of the International Criminal Court remain relevant in the context of its practical activity and require further scientific research.

Key words: international justice, subject of international law, International Criminal Court, international legal status.